

NICO RIEMERSMA

De opwekking van Lazarus

Johannes 10:40-11:54

Afbakening

Wie vanuit het wonderverhaal naar deze tekst kijkt, zal geneigd zijn om Johannes 11:1-44 als een afgeronde perikoop te zien. In vv. 1-3 hebben we namelijk met de noodsituatie te maken, waarmee een wonderverhaal meestal begint, in vv. 38-44 hebben we, simpel gezegd, met de oplossing van de noodsituatie te maken. Tal van exegeten zijn deze opvatting toegedaan. Anderen zijn van mening dat vv. 45-46 daar nog bij horen, omdat we hier met de reactie op het wonder van doen hebben. Het is een aantrekkelijk voorstel, dat we echter toch moeten afwijzen. Het doet namelijk geen recht aan de tekst. De opwekking van Lazarus staat namelijk in een groter kader, zoals ik hieronder zal laten zien.

Ook degene die verantwoordelijk is voor de hoofdstukindeling van de Bijbel, Stephan Langton, is van mening dat er een nieuw deel begint met de mededeling 'Er was dan een ziek iemand' (11:1). Het slot zou dan zijn de korte passage die begint met de tijdsaanduiding 'Nabij was het Pascha van de Judeeërs' (11:55-57). Deze afbakening valt zowel wat het begin als wat het slot betreft te betwisten. Dat de mededeling 'Er was dan een ziek iemand' als een nieuw begin wordt gezien, is niet vreemd. De verteller introduceert ten slotte een nieuwe verhaalpersonage. Wanneer je echter naar het hoofdpersonage Jezus kijkt, dan is het wel vreemd om hier een nieuw begin te zien. Van hem wordt in 10:40 verteld dat hij wegging (sc. uit Jeruzalem) naar de overzijde van de Jordaan, waar Johannes doopte (zie 1:19-28). Het is naar deze plaats waarnaar 'de plaats waar hij was' in 11:6 verwijst. Johannes 10:40-42 en 11:4-16 spelen zich op dezelfde plaats af. Het brengt mij ertoe om niet 11:1, maar om 10:40 als het begin van de nieuwe verhaaleenheid te zien.

Waar eindigt de passage? Bij de opwekking, dus in v. 44? Bij de dubbele reactie op 'wat hij gedaan had (v. 45b) / wat Jezus gedaan had' (v. 46b)?

Probleem van deze opvatting is dat in dat geval het ultieme resultaat van Lazarus' opwekking op deze manier buiten beschouwing blijft: de beslissing van het Sanhedrin om Jezus te doden (v. 53). Het lijkt alleszins logisch, zeker ook gezien de tijdsaanduiding ('vanaf die dag') om v. 53 als het slot te zien. Ik ben echter van opvatting dat v. 54 het slot vormt. Het verhaal eindigt dan namelijk op dezelfde manier als het in 10:40-42 begon: Jezus die aan zijn belagers zoekt te ontkomen. Johannes 11:54 vormt de afsluitende zin van Jezus' openbare optreden waarover de eerste elf hoofdstukken vertellen. Ik voeg daaraan toe dat de tijdsaanduiding 'Nabij was het Pascha van de Judeeërs' het begin is van de daaropvolgende passage (11:55-57), gevolgd door het verhaal van de zalving door Maria van Jezus, in Betanië (12:1-11).

Nog weer andere uitleggers zijn dan ook van mening dat het deze verhaaleenheid daar in 12:12 eindigt. Als belangrijk argument wordt genoemd dat in 12:1-12 dezelfde drie verhaalpersonages (Marta, Maria en Lazarus) voorkomen als in 11:1-54. Een tweede, vaak genoemd argument is dat het verhaal met de opwekking van Lazarus niet af is. Daarvoor zorgt de maaltijd, met de zalving door Maria. Over deze zalving was ten slotte aan het begin, in 11:2 gesproken. De melding van de zalving en het verhaal van de zalving omsluiten zo het verhaal. Het nauwe verband tussen 10:40-11:54, 11:55-57 en 12:1-12 kan absoluut niet ontkend worden, dat wil ik dan ook geenszins doen. Nadeel van deze opvatting is dat op deze manier geen recht gedaan wordt noch aan de tijdsaanduidingen van 11:55 en 12:1, noch aan de plaatsbepalingen van 11:55 en 12:1. Het zijn dikwijls indicatoren dat er een nieuwe

verhaaleenheid begint. Een verteller maakt zich op deze manier enigszins los van het voorafgaande. De eerste tijdsaanduiding (11:55) beschouw ik dan ook als indicator dat in 11:55 een nieuwe scène begint. We hebben hier te maken met de eerste scène in een lange rij, met als gemeenschappelijk thema het Pascha: 11:55-57 (Pascha is nabij; opgang naar Jeruzalem); 12:1-11 (zes dagen voor het Pascha; in Betanië); 12:12-50 (vijf dagen voor het Pascha; intocht in Jeruzalem); 13:1-17:26 (vóór het Pascha, ergens in Jeruzalem) + 18:1-27 (aan de overzijde van de beek Kidron); 18:28-19:41 (Pascha). Johannes 11:55 vormt dan ook het begin van het tweede hoofddeel (11:55-21:25). De evangelist weet beide hoofddelen (1:1-11:54 en 11:55-21:25) nauw aan elkaar te verbinden door het slot van het eerste hoofddeel: 10:40-11:54, en het begin van het tweede hoofddeel: 11:55-21:25, nauw op elkaar te laten aansluiten. Het is een bekende literaire techniek om verhaaleenheden om deze manier met elkaar te verbinden.

Context

(1) Johannes 10:40-11:54 maakt deel uit van een grotere verhaaleenheid die in 10:22 begint en in 11:54 eindigt. Deze verhaaleenheid begint in Jeruzalem in de tempel op het Vernieuwingsfeest. De eerstvolgende, vergelijkbare tijdsaanduiding vinden we in 11:54 met 'Nabij dan was het Pascha der Judeeërs'. Een vergelijkbare verteltechniek vinden we aan het begin van het Johannesevangelie: na het eerste teken op een bruiloft in Kana (2:1-12) vervolgt de verteller met 'Nabij was het Pascha van de Judeeërs' (2:13). Uitleggers hebben er vaker op gewezen dat het Johannesevangelie zijn structuur onder andere krijgt door de joodse feesten.

De verhaaleenheid 10:22-11:54 begint met de vraag van de Judeeërs: 'Indien u de Christus bent, zeg het ons openlijk', waarna Jezus hen antwoordt dat hij het hun gezegd heeft, maar dat ze het niet geloven. Om vervolgens te spreken van de werken die hij in de naam van Vader doet, die van hem getuigen. Zij dreigen hem dan te stenigen, omdat ze vinden dat hij zich aan God gelijk maakt, en hem te grijpen, maar hij gaat hun (!) gebied uit. Na 10:22 volgt een tweede geografische bepaling in 10:40: 'Hij ging weg, weer naar de overzijde van de Jordaan, naar de plaats waar Johannes het eerst was, toen hij doopte, en verbleef daar.'

Johannes 10:22-11:54 bestaat uit twee delen, met als gemeenschappelijk thema: de dreiging van steniging: een Jeruzalem-deel en een Betanië-deel, die beide eindigen met Jezus die aan zijn belagers zoekt te ontkomen (10:40-42 en 11:54). Johannes 10:40-42 vormt een overgangspassage; het bevat Jezus' reactie op de dreiging van steniging. Maar het is ook de intro op 11:1-54.

(2) Johannes 10:22-11:54 wordt door diverse uitleggers gezien als een overgangsdeel tussen het eerste deel dat door veel exegeten het 'boek der tekenen' (1:1-11:54) en het tweede deel, dat het 'boek der heerlijkheid' (11:54-21:25) wordt genoemd, waarin Jezus verheerlijkt zal worden. Ik houd het voor het slotdeel van het eerste hoofddeel van het Johannesevangelie. In deze verhaaleenheid lopen ten slotte twee lijnen door elkaar heen: het werk dat Jezus aan zijn geliefde Lazarus doet en de aanstaande dood van Jezus, nu het Sanhedrin vastbesloten is om hem te doden. Omdat Jezus Lazarus tot *leven* wekt, willen zijn tegenstanders Jezus *doden!* Dé climax, de opwekking van Lazarus als het hoogtepunt van Jezus' openbare optreden, vormt de aanzet tot dé anticlimax: de dood van Jezus.

(3) Het eerste deel van het Johannesevangelie, 1:1-11:54 wordt vaak gekarakteriseerd als het 'Boek der tekenen'. Dit deel kent zeven tekenen: de verandering van water in wijn in Kana (2:1-11); de genezing van de hoveling in Kana (4:46-54); de sabbatsgenezing in Jeruzalem (5:1-16); de broodvermenigvuldiging aan de overzijde van de zee van Tiberias (6:1-15); de wandeling op het water (6:16-25); de genezing van de blindgeborene in Jeruzalem (9:1-41) en de opwekking van Lazarus in Betanië (11:1-54). We hebben in de opwekking met het laatste teken van Jezus' openbare optreden te maken. We zeiden

hierboven al dat aan die openbaarheid in 11:54 een einde komt. Hoe verhoudt dit laatste teken zich tot de andere? Hebben we hier met het hoogtepunt van doen, zoals diverse uitleggers van mening zijn. Ik laat deze vraag nog even staan, ik kom er later op terug. Wat we in elk geval wel kunnen zeggen is dat het eerste en laatste teken het eerste deel van het Johannesevangelie met elkaar verband houden: aan het *slot* van het eerste teken wordt gezegd dat hij (=Jezus) zijn heerlijkheid heeft geopenbaard (2:11), aan het *begin* van het laatste teken wordt gezegd dat de ziekte niet op de dood is, maar voor de heerlijkheid van God, opdat de zoon van God erdoor verheerlijkt wordt (11:4). Bij het graf in een gesprek met Marta komt Jezus daarop terug: ‘Heb ik je niet gezegd, dat, als je gelooft, de heerlijkheid van God zult zien’ (11:40). Deze constructie (*inclusio*) wil de lezer doen weten dat alle tekenen in het kader (!) staan van Gods heerlijkheid.

Opbouw

Over de opbouw van 10:40-11:54 bestaat onder de uitleggers weinig overeenstemming. Dat zal ook te maken hebben met het feit dat men het criterium dan wel de criteria die men daarvoor hanteert, niet expliciteert. Voor mijn visie op de opbouw laat ik in eerste instantie de geografische aanduidingen met betrekking tot Jezus (en Lazarus) bepalend zijn. Dat brengt mij tot een indeling in zes delen:

A 10:40-42 Jezus vertrekt naar *de overzijde van de Jordaan*;

11:1-3 Een zieke Lazarus in Betanië

B 11:4-16 Jezus is *aan de overzijde van de Jordaan* en besluit – na twee dagen – om *naar Judea* te gaan en kondigt aan dat hij Johannes uit zijn slaap zal halen

C 11:17-37 Jezus komt aan

B' 11:38-53 Jezus komt *bij het graf* en wekt Lazarus op

A' 11:54 Jezus vertrekt en verblijft *in de stad Efraïm*;

Het *eerste* en het laatste deel (10:40-42 en 11:54) vormen een *inclusio*: door weg te gaan uit Jeruzalem, respectievelijk uit Betanië, ontsnapt Jezus aan zijn belagers. Daartussenin wordt het verhaal verteld van Jezus die ondanks het gevaar, verwoord door de leerlingen in v. 8, naar Judea gaat, en wel naar Betanië, waarvan de verteller meldt dat het dichtbij Jeruzalem ligt (v. 18), de plaats vanwaar het gevaar komt (zie 10:22-39).

De aanleiding om toch te gaan is de zieke Lazarus. Jezus heeft daarvan bericht gekregen van de twee zussen van Lazarus, Maria en Marta. Deze situatie + het bericht van de zussen aan Jezus vindt de lezer in het *tweede* deel (11:1-3).

Als lezer verwacht je in eerste instantie, zeker gezien de intense relatie die er bestaat tussen Jezus en Lazarus, Marta en Maria, dat Jezus na dat bericht wel onmiddellijk naar Betanië zal gaan. Maar dat gebeurt niet. Jezus blijft twee dagen op de plaats waar hij was. Waarom hij niet direct gaat, vertelt de lezer niet. Enerzijds zal dat de lezer bevreedden, maar dat wordt misschien toch anders, als je de situatie bedenkt waarom hij uit Judea is weggegaan: vanwege de dreiging – voortijdig – te worden gestenigd. Heeft hij tijd nodig om tot een beslissing te komen wat hij moet doen? Wat treft, is dat hij niet tegen zijn leerlingen

zegt: 'Blijven jullie hier, ik ga alleen naar Betanië en kom daarna zo snel als mogelijk is weer terug', maar hij zegt: 'Laten wij weer naar Judea gaan.' Hij betreft dus zijn leerlingen daarbij. Daarbij komt, je verwacht als lezer dat hij zou zeggen: 'Laten wij naar Betanië gaan', maar hij maakt het breder. En dat niet alleen, daarmee wordt ook zichtbaar dat het om een ander Betanië gaat dan het Betanië aan de overzijde van de Jordaan, waar Johannes doopte (1:28). Het gevaar dat dreigt, wordt nog eens expliciet verwoord door de leerlingen. Jezus mag een bijzonder antwoord geven op de vraag van de leerlingen, hij dwingt hen niet. In eerste instantie wekt hij de indruk alleen te gaan ('... maar ik ga ...'), in tweede instantie doet hij toch een beroep op hen om mee te gaan: '... maar laten wij naar hem toe gaan'. Jezus maakt er nu niet een tocht naar Judea van waar hij gestenigd kan worden, maar een gezamenlijk tocht naar Lazarus. Thomas plaatst zich in de positie van de leerlingen zonder de meester, uitsprekend dat zij wel eens hetzelfde lot zouden kunnen ondergaan als de meester. Thomas is meer op zijn eigen dreigende lot gericht dan op wat Jezus van plan is om te doen. Dit *derde* deel (11:4-16) bestaat zodoende uit vier drie onderdelen: (1) vv. 4-6 – de reactie van Jezus op het bericht (met aan het begin en eind: Jezus die het hoort), gevolgd door twee onderdelen die met 'daarna' beginnen: vv. 7-10 waarin het allereerst gaat over gaan naar het gevaarlijke Judea, en vervolgens vv. 11-16, waarin het gaat over het gaan van Jezus om Lazarus uit zijn slaap te halen.

Het *vierde* deel begint met de aankomst van Jezus. De lezer krijgt van de verteller direct daarna niet alleen een bevestiging dat Lazarus ook inderdaad gestorven is, maar zelfs ook al begraven. De evangelist heeft zijn begrafenis onvermeld gelaten. Dit vierde deel bestaat uit twee rondes: vv. 17-27 en vv. 30-37. Beide rondes beginnen met een plaatsbepaling van Jezus (v. 17 en v. 30), gevolgd door een mededeling over het troosten van Marta en Maria (v. 19 en v. 31). Beide rondes worden in vv. 28-29 met elkaar verbonden.

- (a) komst van Jezus (11:17-19)
- (b) komst en gesprek van Marta bij Jezus (11:20-27)
overgang van Marta naar Maria (11:28-29)
- (a') nog niet komst in het dorp (11:30-31)
- (b') komst en gesprek van Maria bij Jezus (11:32-37)

Het grootste gedeelte van de eerste ronde wordt in beslag genomen door de ontmoeting en het gesprek van Marta met Jezus (vv. 20-29), in de tweede ronde is dat de ontmoeting en het gesprek van Maria en Marta. Helemaal aan het begin zet de verteller hen neer als zussen van Lazarus, het bericht wordt aan gezamenlijk gestuurd, als Jezus eenmaal bij het dorp gekomen is, treden ze niet gezamenlijk op. Marta gaat op eigen initiatief naar Jezus toe, Maria gaat pas naar Jezus toe, en wel snel, als ze door Jezus geroepen wordt. Waarin ze wel weer overeenkomen, is hun eerste opmerking tegen Jezus: 'Heer, als u hier geweest was, zou mijn broer niet gestorven zijn' (v. 21 en v. 32). De evangelist kan hen op deze manier als twee verschillende, maar voor de lezer wel herkenbare geloofstypen in hun houding ten opzichte van de grote vragen rond leven en dood neerzetten: Marta als een meer beschouwend, Maria als een meer praktisch geloofstype. Diverse uitleggers zijn van opvatting dat dit gedeelte het hart van het opwekkingsverhaal vormt. Daar valt wat voor te zeggen, maar dan niet omdat we in Marta en Maria betrouwbare typen van geloof te maken hebben. Veel exegeten hebben er al eerder op gewezen dat Jezus hun geloof, hoe herkenbaar ze als typen voor de lezerees ook mogen zijn, kritisch onder de loep neemt. Basis daarvoor is de tweevoudige, raadselachtige, want tegenstrijdig aandoende uitspraak in vv. 25-26: 'Ik ben de opstanding en het leven. Wie in mij gelooft, zal, ook al is hij gestorven, leven. Een ieder die leeft en in mij gelooft, zal in eeuwigheid niet sterven.'

Veel wonderverhalen kennen een begin waarin zich een noodsituatie voordoet, met kort daarna het slot waarin verteld wordt hoe Jezus de noodsituatie opheft. In dit verhaal gaat dat gans anders. De noodsituatie doet zich aan het begin voor (11:1-3), zoals een lezer van een nieuwtestamenteisch wonderverhaal kent. Dat niet alleen, er heeft vervolgens een 'Verelendung' plaatsgevonden: Lazarus is gestorven. Het is een vertelwijze die een evangelielezer(es) kent van het verhaal van de twaalfjarige dochter van Jairo, die ook eerst ziek was, maar daarna sterft. Jezus krijgt daar echter onderweg bericht van (Mar. 5:22-43 // Luc. 8:40-56). Ook in Johannes 11 volgt de oplossing van het probleem niet bepaald direct na de noodsituatie. Dat gebeurt pas in het *vijfde* deel, als Jezus bij het graf komt (vv. 38-53). Met de opwekking van Lazarus (v. 44) gebeurt wat Jezus zelf eerder heeft aangekondigd (v. 11). Het is in dit vijfde deel dat het geloofstype naar voren komt, uit het graf treedt, dat het evangelie vraagt. Ook hiervan geldt dat het een vertelwijze is die de lezer van het evangelie kent, en wel uit Lucas 7:11-17. Daar reageert de *levende*, de weduwe niet op Jezus' oproep, maar is het een *dode* die wel reageert, wanneer Jezus het woord tot hem richt! Lazarus staat hier als het geloofstype dat gehoor geeft aan de stem van de zoon van God, en dan ook leeft, het geloofstype waar Jezus eerder over gesproken heeft (5:25), in het gesprek dat na het derde teken plaatsvond (5:19-47), wanneer de Judeeërs hem trachten te doden, niet alleen omdat hij de sabbat schond, maar omdat hij zich met God gelijkstelde (5:18, vgl. 10:33). Het vierde deel blijft niet beperkt tot het teken en de gang ernaartoe (11:17-44). Wat een lezer zal opvallen, is dat elke reactie van Lazarus zelf, en/of van zijn zussen ontbreekt. De evangelist meldt alleen de reactie van 'velen van de Judeeërs, als ook waar dit wat hij gedaan heeft, op uitloopt: op een vastbesloten Sanhedrin om hem vanaf die dag te doden. In het schema hierboven suggereer ik een verband (B – B') tussen vv. 4-16 en vv. 38-53. Dat heeft te maken met het contrast tussen beide gedeelten: het eerste gedeelte van de derde ronde correspondeert met het laatste gedeelte van de tweede ronde, in die zin dat de dreigende, gewelddadige straf van steniging van Jezus als straf voor zijn gelijkstelling aan God wordt omgezet in een door Kajafas aangekondigde plaatsvervangende dood van Jezus.

Het *vijfde* deel van de verhaaleenheid bestaat uit twee afsluitende zinnen, waarin verteld wordt dat aan het openbare optreden van Jezus een einde is gekomen. De reden van zijn vertrek wordt niet expliciet verteld, maar ook van dit weggaan zal de lezer vermoeden dat het te maken heeft met de dreiging dat hij voortijdig gedood zal worden.

Boodschap

Het verhaal van de opwekking van Lazarus behoort niet alleen tot één de meest opmerkelijke verhalen van het Nieuwe Testament, maar ook tot één van de meest lastige wonderverhalen, aangezien het gaat om de opwekking van iemand, Lazarus (= God helpt), die al vier dagen in het graf ligt. Tegelijkertijd is het ook een verhaal dat sterk bij ons resoneert, omdat hierin voor ons herkenbare aspecten aan de orde komen:

- Iemand die eerst ziek is, en dan toch sterft.
- De dood van een geliefde, hier een broer.
- Het sterke verdriet dat er is, omdat de geliefde overleden is.
- De betrokkenheid van anderen bij het verdriet.
- De kritische vragen die gesteld worden, als een hulpverlener te laat komt.
- Het verlangen naar de opwekking van de geliefde.
- En ten slotte moet ik het definitieve van de dood noemen. Het is een aspect dat in Johannes 10:40-11:54 sterk benadrukt wordt. En dat is nu ook precies waarom het draait. Dat Jezus, als hij er op tijd was geweest, Lazarus had kunnen genezen, daar twijfelt niemand aan, Marta niet (11:21), Maria niet (11:32), en ook de Judeeërs niet (11:37). Maar dat wordt toch echt anders, als Lazarus gestorven is, en helemaal als hij al vier dagen in het graf ligt (11:17). De confrontatie met de dood heeft het vertrouwen van Marta in de opwekking niet helemaal

weggeslagen, ze is ten slotte van oordeel dat deze opwekking alleen geldt voor later, wat in klassieke terminologie heet 'de joodse eschatologische verwachting van de opstanding der doden' (Dan. 12:2; Hand. 23:8). *De uitspraak waarom het in 10:40-11:54 draait, is:*

'Ik ben de opstanding en het leven.

Hij die in mij gelooft, zal, ook al is hij gestorven, zal leven.

Eenieder die leeft en in mij gelooft, zal in eeuwigheid niet sterven'

(11:25-26).

Daarmee laat degene die door de Vader is gezonden, weten dat de dood niet het definitieve einde is, zoals velen menen. Hij is namelijk in staat om dood in leven te doen verkeren.¹ Waar Marta in haar reactie blijk van geeft, is dat het haar niet lukt in reactie op Jezus' uitspraak, om buiten haar eigen geloof te treden. Als Jezus haar vraagt 'Geloof je dat?' dan weet zij niet anders dan haar traditionele geloof naar voren te brengen: 'Ik heb steeds geloofd dat u de Christus bent, de Zoon van God, die naar de wereld zou komen.' In je geloof daarin een nieuwe stap zetten, in antwoord op Jezus' vraag, blijft moeilijk. Vast niet alleen voor Marta.

---

¹ Servotte, 'De opwekking van Lazarus', 153.